

7. Життєва компетентність особистості: наук.-метод. посіб. / [за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен]. К. : Богдан, 2003. 520 с.

8 Цільмак О. М. Педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: підручник. Одеса: ОДУВС, 2017. 124 с.

Ельвіра Ходанович
аспірантка кафедри авіаційної психології
Національний авіаційний університет
Київ (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Останнім часом спостерігається збільшення кількості дітей, які мають прояви аутизму чи розлади аутистичного спектра (РАС). Згідно з даними Центру контролю захворюваності (США), на 161 новонародженого малюка припадає одна дитина з РАС. До розладів аутистичного спектру відносять: дитячий аутизм, атипичний аутизм, синдром Ретта та синдром Аспергера [6].

Спектр розладів мовленнєвих функцій у дітей з аутизмом лежить у широкому діапазоні. Аналіз досліджень Т. Скрипник [1], В. Тарасун [3] та Д. Шульженко [3] засвідчує, що залежно від групи аутичних відхилень основні симптоми затримки та спотворення мовленнєвого розвитку поділяються на чотири групи.

Діти першої групи мало реагують на звернення і не користуються ні мовленням, ні невербальними засобами комунікації. Іноді дитина може повторити за іншим слово чи фразу і навіть прокоментувати те, що відбувається. Але ці слова без спеціальної допомоги не поповнюють словниковий запас дитини, а залишаються пасивним відлунням побаченого чи почутого. Д. Шульженко зазначає, що діти можуть виявляти явну розгубленість, нерозуміння зверненого до них мовлення, але іноді адекватно сприймають і розуміють складніше мовлення з розмов оточуючих і не звернене до них [3].

Діти другої групи у мовленні використовують ехолалії. У їхньому словниковому запасі є невеликий набір стереотипних коротких фраз, які дитина отримала в якійсь афективній ситуації.

За словами В. Тарасун, ці фрази дитина повторює коли вона виходить із зони «комфорту» (хвилювання, страх), щоб стабілізувати внутрішній стан і захиститися від травмуючого враження оточуючого середовища [3].

Фрази з улюблених книг, мультфільмами якими дитина коментує ситуацію в реальній обстановці, теж стають у мовленні аутичної дитини стереотипом у фразовому мовленні.

Діти другої групи мають стереотипні прохання та звернення, в яких дієслово використовується в інфінітиві («Молоко пити», «Дати ложку», «Суп їсти»). Т. Скрипник зауважує, що найчастіше про себе дитина говорить у другій чи третій особі («Катя надягає штани»). Але часто такі діти вважають за краще звертатися і просити криком або просто намагаються підвести дорослого до потрібного місця та показати йому рукою необхідну річ, предмет. У мовленні таких дітей відсутні розгорнуті фрази, немає переказу, навіть короткого [1].

Діти третьої групи мають розгорнуте мовлення, але при цьому майже не здатні до діалогу, не чують співрозмовника, цитуючи цілі сторінки улюблених книг або розмірковуючи на улюблену тему. У цьому випадку характерні порушення вимови: дитина часто говорить змазано, квапливо, нечітко, іноді замінюючи деякі звуки. На думку В. Тарасун, своєрідна інтонація у мовленні такої дитини може відповідати змісту вимовленого тексту. За можливості розгорнутого монологу на інтелектуальну тему дитині важко підтримувати просте мовлення. У ранньому віці їх називають обдарованими, помилково плутаючи їх якості із якостями лідера, генія [3].

Для дітей четвертої групи притаманне мовлення тихе, нечітке і рідко зустрічаються ехोलалії, іноді відстрочені в часі. Така дитина просить і звертається, як правило, за допомогою мовлення, але переказати їй важко. Часто складається враження, що вона не розуміє просту інструкцію, і в той же час можна спостерігати її миттєву живу реакцію на складний казковий образ, на якусь емоційну ситуацію. Д. Шульженко констатує, що у мовленні такої дитини спостерігається менше стереотипних фраз, ніж у дітей третьої групи [3].

При всьому різноманітті проявів мовленнєвих порушень, які переважають в дітей у всіх чотирьох груп, є спільне. Це, на думку Т. Скрипник [1], В. Тарасун [3] та Д. Шульженко [3], недостатність

розуміння, осмислення мовлення, що пов'язане з порушенням комунікації. Тому головним завданням корекційної роботи з аутичними дітьми є формування розуміння мовлення.

Мовленнєві розлади, характерні при аутизмі, можна побачити ранньому розвитку, у перші два роки життя.

Для здорової дитини в 9 місяців характерна адекватна реакція на мовленнєве звернення та інтонацію. Вона впізнає голоси близьких, часто диференціює їх. Реагує на звернення на ім'я, розуміє прості побутові інструкції, сформульовані у знайомих словосполученнях, попередженнях: «ні», «не можна». Мовлення оточуючих починає набувати регулюючої функції.

Дитина з РАС у більшості випадків у два роки не відкликається на звернення, не фіксує погляду на тому, хто говорить, не слідує попередженню. Тому, за словами Г. Піччі, К. Шерф, таким дітям найчастіше першого, другого року життя ставлять помилково діагноз глухота чи знижений слух. Батьки можуть спостерігати відсутність реакції саме на голос, але при цьому дитина може давати яскраву емоційну реакцію на інші звукові подразники. У 10% дітей переважно другого року життя реакція на слово виявляється лише тоді, коли до них звертаються м'яким шепотом. При цьому аутична дитина другого року життя може розуміти розмову близьких між собою значно більше, ніж можна було припустити, нерідко вловлюючи те, що передбачалося від неї приховати [6].

У нормі до 4 місяців у здорової дитини починає формуватися гуління. У більшості дітей з РАС гуління з'являється вчасно, але нерідко звуки позбавлені інтонування.

При здоровому розвитку в 6-7 місяці дитина переходить до белькотіння. Пізніше, в 8-9 місяців малюк відповідає цими звуками на звернене до неї мовлення дорослого. Г. Піччі, К. Шерф стверджують, що в аутичної дитини ця фаза белькотіння може бути зовсім відсутньою. Після фази гуління дитина одразу переходить до фази вимови слів. Можливо також, за словами що фаза белькотіння була, але виражалася досить слабо. Найбільш характерною є відсутність лепетної реакції на звернення дорослого [6].

Таким чином, вже на першому етапі розвитку мовлення в онтогенезі можна простежити і відзначити порушення, здатні вказати на проблеми дитини в комунікації.

У. Фріт зауважує, що перші слова у дітей з РАС найчастіше з'являються у звичайні терміни. У 21% випадків дитина починає вимовляти слова раніше, тобто до року. Лише в 13% малюк радує батьків першими словами із запізненням (після 1,5-2 років). Ці слова нічим не відрізняються від звичайних перших слів, але живаються без звернення. Дитина каже «мама», але при цьому не звертається до матері [4].

За словами Д. Шульженко, час появи фразового мовлення також відрізняється. Для перших фраз так само, як і слів, досить характерна їхня некомуникативність – невикористання їх для взаємодії з оточуючими. Фрази носять коментуючий характер. Як перші фрази нерідко виступають ехолалії. У кількох спостереженнях зазначалося, що дитина не вимовляла слова «так» і «ні». У 27% спостережень фразове мовлення взагалі не з'явилося [3].

На 2-му році життя нерідко виявляється прагнення неологізмів, чуттєво адекватних об'єкту. Неологізми мають узагальнюючий смисл, який виявляє ранню здатність до класифікації. Неологізми – це слова, яких немає в мовах, відомих дитині, їх дитина конструює сама. У цьому віці у аутичних дітей зустрічаються явище як монолог, який не адресований нікому [3].

Приблизно третина дітей з РАС, які почали говорити, на другому році втрачають навички мовлення. При цьому це явище може виникнути раптово або проявитися поступово. Супроводжується різким погіршенням стану: гострими страхами, порушеннями сну, регресом гри та навичок. В. Тарасун відмічає, що в ехолаліях частіше спостерігаються правильне копіювання інтонації, у мовленні – підйоми тону до кінця фрази незалежно від смислу мовлення, часто – високий голос [3].

Після трьох років мовленнєві порушення стає чіткіше видно. Для аутичних дітей типові тенденція повторювати готові фрази без конструювання речення, заміна займенників, проблеми діалогу, його підтримки. Мовлення дітей здається оточуючим «механічним», «нудним», оскільки вони не можуть контролювати її інтонаційну сторону.

У. Фріт стверджує, що для дітей з розладом аутистичного спектру крім ехолалій, як стереотипів мовлення, характерні складніші форми вербальних ритуалів. Це фіксована послідовність висловлювань, які дитина будує так, ніби є гостра необхідність

завершити у визначеному порядку [4].

Такі особливості розвитку мовлення та мовленнєвих розладів аутичних дітей. З усього різноманіття мовленнєвих порушень можна назвати чотири основні особливості: а) некомунікативність мовлення; б) спотвореність: поєднання недорозвитку різних компонентів, що служать взаємодії з оточуючим та акселерація афективного мовлення, спрямованого на аутостимуляцію; в) наявність своєрідної вербальної обдарованості; г) мутизм чи розпад мовлення.

Таким чином розуміння особливостей розвитку та порушень мовлення у дітей з розладами аутистичного спектру не тільки покращує можливості діагностики цих розладів у більш ранньому віці, а й допомагає у процесі корекції, навчання та взаємодії з дітьми.

Література

1. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму. Київ : Видавництво «Фенікс», 2010. 388 с.
2. Тарасун В. В. Аутологія : теорія і практика : підручник. Київ : «Вадекс», 2018. 590 с.
3. Шульженко Д. Аутизм – не вирок. Львів : Кальварія, 2010. 224 с.
4. Autyzm i zespół Aspergera. / U. Frith (red.). Warszawa : Wydaw. Lekarskie PZWL, cop. 2005. 294 s.
5. Marlene J. Visual Supports for People with Autism : A Guide for Parents and Professionals (Topics in Autism). Cohen Paperback, Woodbine House Inc., 2005. 226 p.
6. Picci G., Scherf K. S. A Two-Hit Model of Autism : Adolescence as the Second Hit. *Clinical Psychological Science*. 2015. V. 3 (3). P. 349-371.